

Suomikuvan rakentajat – kansakoulun kuvataulut

Outi Talvitie

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seuran julkaisu 9
www.kulttuuriperintokasvatus.fi

Suomikuvan rakentajat – kansakoulun kuvataulut

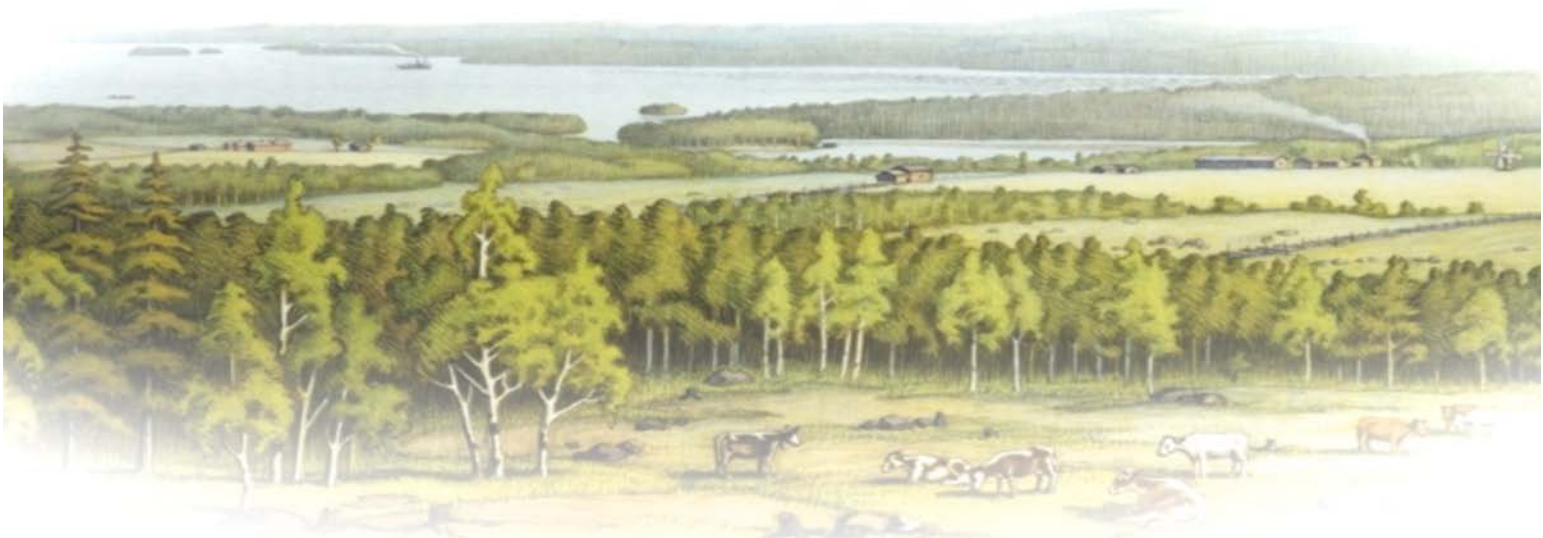
Materiaali on koottu vanhojen, 1900-luvun alussa maalattujen ja kouluissa käytettyjen kuvataulujen ympärille. Kuvataulut olivat olennainen osa luokkahuoneita aina 1860-luvun kansakouluasetuksesta pitkälle 1970-luvulle asti. Kun käytössä ei ollut videoita ja kuviakin vain vähän, olivat opetustaulut ja kartat tärkeitä opetuksen havainnollistajia. Kuvatauluja säilytettiin huolellisesti ja tutkittiin tarkkaan – niitä katselemalla opittiin niin Raamatun kertomuksia, historiallisia tapahtumia kuin eläinten ja kasvien rakenteitakin. Suosituiksi muodostuivat erityisesti oman maan maantiedettä, historiaa sekä suurmiehiä kuvaavat opetustaulut, joilla luotiin mielikuvaa Suomesta ja suomalaisuudesta. Kuvatauluja katsomalla oppilaat ovat vuosikymmenten ajan tutustuneet kotimaahansa; nyt oppilaiden kanssa voi tehdä kuvien avulla aikamatkan Suomi-kuvan historiaan.

Monipuolinen kuvamateriaali sopii rikastuttamaan opetusta historian, äidinkielen, kuvaamataidon tai vaikka maantiedon tunneilla. Oppimistehtävät ja aineistokysymykset on suunniteltu yläkoulun historian oppitunneille, mutta kuvatauluissa riittää katsottavaa ja pohdittavaa pidemmällekin edenneelle Suomen historian harrastajalle.

Kuvataulujen aiheina ovat suomalaiset kansallismaisemat ja 1800-luvun nopea kehitys, teollistuminen ja vaurastuminen, liikenteen kehitys ja kaupunkien kasvu. Samoja maalauksia voi käyttää edelleen opetuksen havainnollistamiseen – vain niille esitettävät kysymykset ovat sadan vuoden aikana muuttuneet. Kuvien äärellä voi kysyä miltä suomalaisuus näytti ennen, mitä näemme ympärillämme tänään ja mihin suuntaan olemme menossa. Kuvataulujen avulla voi harjoitella myös lähdekriittisiä taitoja ja pohtia, millaista Suomi-kuvaa niillä rakennettiin ja miksi.

Aineisto koostuu kuvista, taustoittavasta tekstistä sekä materiaalin pohjalta laadituista oppimistehtävistä. Kuvataulujen rinnalle on lisätty sitaatteja Zacharias Topeliuksen Maamme-kirjasta, jota käytettiin pitkään oppikirjana kansakouluissa. Maamme-kirjassa Topelius esitteli Suomea suomalaisille tavoilla, joiden voi ajatella sopivan yhteen kuvataulujen kanssa.

Asiasanat: Suomi, historia, suomi-kuva, nationalismi, kansallisromantiikka, suomalaisuus, 1900-luku, kuvataide, maisemamaalaus, kansakoulu, kansanperinne, teollistuminen, maatalous, rautatie, tervanpoltto, Kymijoki, Helsinki

JOHDANTO

Kansakoulun alkuaikoina 1800-luvun lopulla luokkahuoneiden sisustus oli vaatimatonta ja opetuksen havaintomateriaalia oli vähän. Aluksi ulkomailta, lähinnä Ruotsista ja Saksasta ostetut kuvataulut toivat eloa opetukseen. Vähitellen luokkiin saatiin myös suomalaisten taiteilijoiden maalaamia näkymiä vuosisadanvaihteen kansallismaisemista ja suomalaisuudesta.

Aineiston kuvataulut on maalattu pääosin 1910-luvun alussa. Kansanopettajain Osakeyhtiö Valistuksen taiteilijoina työskennelleet Vihtori Ylinen (1879–1953) ja Kustaa Heikkilä (1871–1937) kiersivät ympäri Suomea kuvaten kotimaan maisemia ja luontoa, historiaa ja elinkeinoja. Ylinen taittoi matkan usein polkupyörällä ja maalausten aiheet luonnosteltiin paikanpäällä.

Kuvataulut on laadittu Suomen historian kannalta merkittävässä murroskohdassa. Suomen asema Venäjän suuriruhtinaskunnan autonomisena osana oli muuttunut epävarmaksi, kun keisari Nikolai II oli ryhtynyt yhtenäistämään laajaa valtakuntaansa nationalismien hengessä. Venäjän huolena oli lisäksi Suomen läheinen sijainti Pietariin, minkä vuoksi otetta valtakunnan luoteisosasta haluttiin tiukentaa. Suomea ja suomalaisia koettelivat vuosisadan vaihteessa sortovuodet, joiden aikana suoritetut venäläistämistoimet olivat osoitus kaventuneesta liikkumavarasta. Toisaalta epävarmoiksi muuttuneet olosuhteet saivat suomalaiset haaveilemaan jopa itsenäisyydestä. Venäläistämiskausi antoi myös taiteilijoille pontta kuvata suomalaisuutta ja korostaa oman maan erityislaatuista historiaa ja kulttuuria.

Tähän poliittiseen tilanteeseen syntyneet koulujen kuvataulut kertovat menneestä Suomesta, jo eletyistä elämästä, mutta myös ihanteellisesta käsityksestä suomalaisuudesta. Koulujen kuvataulut ovat välittäneet lapsille tietoa Suomesta, mutta myös isänmaanrakkautta ja kunnioitusta kotimaata kohtaan. Koulujen kuvataulujen aiheita ei ole valittu sattumanvaraisesti, vaan ne nostavat harkitusti esiin suomalaisia luonnonnähtävyyksiä, teollisuuslaitoksia, kaupunkimaisemia ja maaseutua. Kuvilla on pyritty muokkaamaan oppilaiden käsityksiä Suomesta ja suomalaisuudesta, mutta samalla moni maisema on jäänyt kuvien ulkopuolelle.

Kulttuuriperintö on arvokkaana pidetyn säilyttämistä ja muistamista. Sen käänköpuolena on unohtaminen. Kuvia katsoessa on hyvä kiinnittää huomiota seuraaviin kysymyksiin. Millainen Suomi kuvissa näkyy? Onko kuva Suomesta todellinen vai ihannoitu? Mitä kuvien ulkopuolelle jää? Mitä tai keitä kuvissa ei näy? Minkä ei ajateltu sopivan suomalaisuusianteisiin?

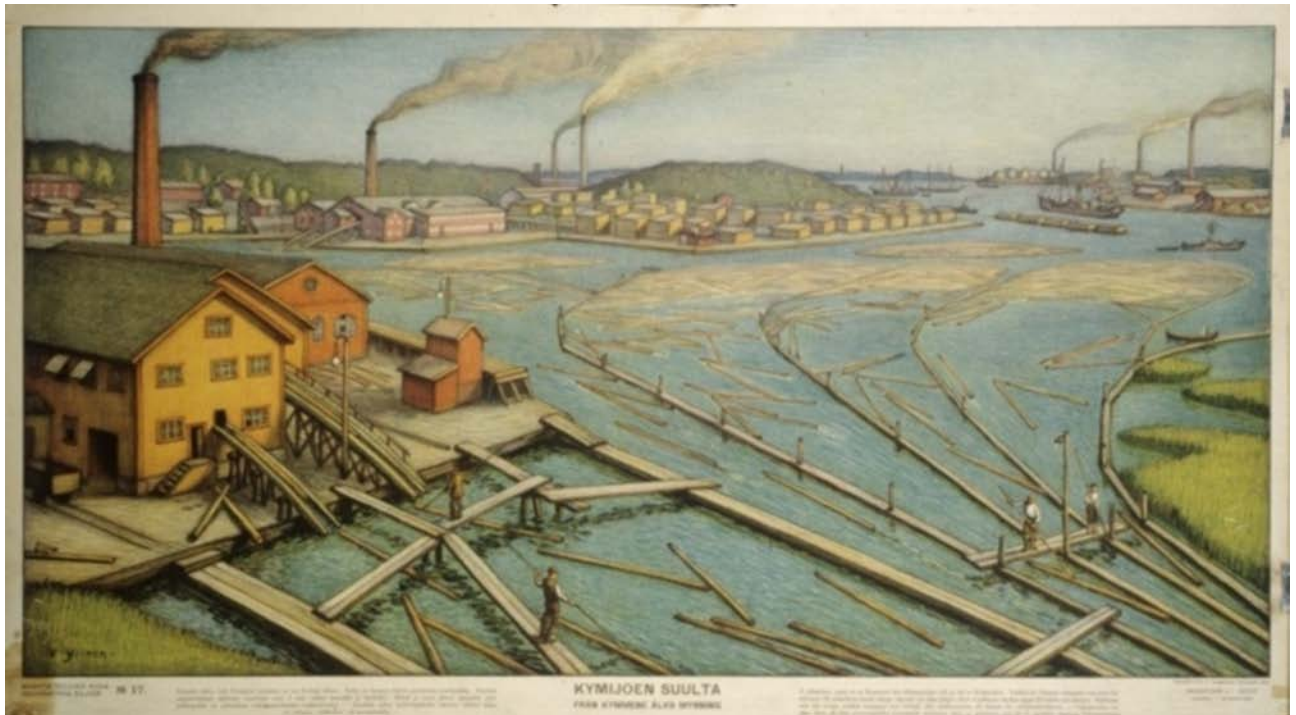
Sadassa vuodessa Suomi on ehtinyt muuttua monin tavoin. Miten osuvasti kuvataulut kertovat tämän päivän Suomesta? Mitä meille tuttua ja tavanomaista niistä puuttuu? Mikä taas on sadan vuoden kuluessa kadonnut? Entä millainen Suomi on kasvanut tilalle?

Soveltava tehtävä:

Tutustukaa 1900-luvun koulujen kuvatauluihin kokonaisuutena. Laatikaa sitten ryhmittäin kuvatauluja nyky-Suomesta. Miltä näyttää Suomen teollisuus nyt? Millaisia elinkeinoja kuvatauluissa esiintyisi? Millainen taulu syntyisi suomalaisesta lähiöstä? Entä millainen on Suomen kansallismaisema 2010-luvulla? Mitä erityisen suomalaista kuviin haluttaisiin tallettaa? Entä mitä haluttaisiin jättää kuvien ulkopuolelle?

Kuvitelkaa tilanne, jossa suomalaiset oppilaat sadan vuoden päästä katselevat laatimianne kuvatauluja. Mitä sellaista kuvissa on, mitä tulevaisuuden oppilaat eivät tunnista? Mikä on tunnistettavaa vielä sadan vuoden jälkeen?

SUOMI TEOLLISTUU JA VAURASTUU

Vihtori Ylisen näkymä Kymijoensuusta (1914). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Suomi alkoi teollistua 1850-luvulla, huomattavasti muuta läntistä Eurooppaa jäljessä. Suomen teollistumiseen vaikutti Venäjän keisarin, Suomen suuriruhtinaan Aleksanteri II:n halu uudistaa valtakuntaansa. Talouden kohentamiseksi tehdyt uudistukset vaikuttivat myös tavallisten suomalaisten elinkeinoihin ja arkeen. Oma raha, markka, otettiin käyttöön 1869.

Elinkeinovapauslaki 1879 helpotti oman yrityksen perustamista. Suomalainen teollistuminen pääsi vauhtiin, kun sahojen toiminnalle asetetut rajoitukset poistettiin ja kaupankäynti maaseudulla sallittiin. Moni ulkomaalainenkin halusi sijoittaa Suomeen – skotlantilaisen James Finlaysonin Tammerkosken viereen perustama puuvillatehdas on tullut monelle suomalaiselle sukupolvelle tutuksi.

Metsien peittämästä Suomesta tuli ”vihreän kullan maa”. Talonpojat saattoivat rikastua myymällä metsistään puuta vesistöjen viereen kohonneille lukuisille höyrystyslaitteille tai paperitehtaille. Yllä oleva kuva on Kymijoen haarasta ja Kotkan lahdesta, joka oli Suomen tärkeimpiä puutavaran vientipaikkoja 1900-luvun alussa. Suomalainen puutavara kelpasi myös ulkomaanvientiin ja koko ajan kasvava kirjapaino- ja sanomalehtitoiminta tarjosi markkinat paperille.

Alla olevassa kuvataulussa puolestaan näkyy Hangon satama, joka oli Suomen ulkomaankaupan keskeisiä risteyskohtia. Kuvassa satamaa on avaamassa jäänmurtaja Tarmo, jonka avulla vilkkaaksi muodostuneet kauppareitit Itämeren kautta Venäjälle, Baltiaan, Saksaan, Ruotsiin ja Englantiin kyettiin pitämään auki talvella. Suomen ja etenkin Helsingin teollisuuden kehitykselle tärkein kohde oli kuitenkin Pietari. Puun ja paperin ohella Suomesta vietiin ulkomaille muun muassa voita. Kuvataulun oikeaan alakulmaan Vihtori Ylinen on kuvannut Russarön majakan, joka ohjasi laivat karikoiden ohi Hangon Satamaan.

Vihtori Ylisen Hangon satama talvella (1913). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Hiljalleen tehtaiden ympäristöt muodostuivat omiksi yhdyskunnikseen, joilla saattoi työläisten asuntoloiden ohella olla omat kansa- ja oppikoulunsa, oma kirkko ja jopa sähkövalot. Monesta teollisuustyöläisten yhdyskunnasta kasvoi myöhemmin kokonainen kaupunki. Teollistumisen seurauksena moni muutti maaseudulta kaupunkiin töitä etsimään. Kaupunkiasunnoissa saattoi olla ahdasta ja hygienia heikkoa, mutta hyvinä puolina nähtiin kaupungin tarjoama uudenlainen vapaus, mahdollisuus työllistyä muilla tavoin kuin maaseudun perinteisiin ammatteihin, toiveet paremmasta toimeentulosta, palkkatulojen tuoma itsenäisyys sekä uudet virikkeet vapaa-ajalle. Toisaalta kaikille kaupunkien vilkas elämä ei sopinut ja moni palasi maaseudulle muutaman vuoden jälkeen.

Seuraava katkelma Suomen nopeasta teollistumisesta ja vaurastumisesta on Zacharias Topeliuksen Maamme-kirjasta, jossa hän kuvaili Suomea suomalaisille.

"Kuitenkin kuulee nyt monen valittavan, että nykyajan keksinnöt vievät köyhältä työmiehellä hänen rehellisesti ansaitsemansa leivän. Totta kyllä on, että monta sataa ajomiestä Viipurin läänissä menetti leipänsä, kun Saimaan kanava anasti heidän rahtiansionsa. Totta on, että rautatie anastaa vielä enemmän, ettei ompelija enää voi kilpailla ompelukoneen kanssa, ja että ahkera rukki turhaan kehrää rihmaansa kilpaa tehtaan kanssa. Murrosvaiheen aikana tuntuu sellainen monestakin kovalta. Mutta pian voi tuo leivättömäksi tullut työntekijä kääntyä toisille aloille, missä kone ei voi kilpailla ihmisen kanssa. Ihminen saa jättää koneellisen työn, johon vaaditaan ainoastaan ruumiinvoimia tai sormien näppäryyttä, ja pidättää itselleen ne toimet, joissa hänen ajatteleva henkensä voi työskennellä mukana."

Oppimistehtäviä:

1. Katso kuvatauluja. Mitä uusia teollisuuden tuomia asioita näet?
2. Miksi Suomea kutsuttiin ja kutsutaan ”vihreän kullan” maaksi?
3. Miksi kaikki eivät olleet innoissaan teollistumisesta ja uusista keksinnöistä?
4. Miten Topelius ratkaisee Maamme-kirjan perusteella teollistumisen aiheuttamat ongelmat?
5. Kuvittele, että olet oppilas 1900-luvun alun kansakoulussa. Pääset vierailemaan tehtaaseen. Kirjoita vierailustasi postikortti, jossa kuvaillet, miltä tehtaassakäynti tuntui. Mitä näit, kuudit, haistoit tai tunsit?
6. Kuvittele, että pääset aikamatkalle 1900-luvun alkuun ja tapaat ikäisiäsi nuoria. Miten selittäisit heille seuraavat teollisuustuotteet, jotka ovat meille arkipäiväisiä:
Auto
Jääkaappi
Älypuhelin
Tietokone
7. Mitkä ovat suomalaisia vientituotteita nykyään? Mistä Suomi on kuuluisa?
8. Teollistuminen edellytti mullistavia keksintöjä ja uudenlaisia oivalluksia. Suunnittele ja piirrä keksintö, jonka haluaisit omaa arkeasi helpottamaan.

LIIKENTEN KEHITYS

Vihtori Ylisen litografia Saimaan kanavasta Rättijärven sulun kohdalta. Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Teollistuminen ja liikenteen kehitys seurasivat toisiaan Suomessa aivan niin kuin muuallakin teollistuvassa Euroopassa. Tehdastuotanto mahdollisti laajamittaisen rautateiden ja kanavien rakentamisen, toisaalta raaka-aineet tehtaisiin ja valmiit tuotteet markkinoille kulkivat nopeammin uusia väyliä pitkin. Saimaan kanava avattiin 1856 ja kuusi vuotta myöhemmin rakennettiin ensimmäinen rautatie Helsingin ja Hämeenlinnan välille.

Yllä oleva kuva on Vihtori Ylisen vehreä näkymä Saimaan kanavalle, joka oli tärkeä teollistumisen vauhdittaja. Kanavan rakentamista ajoi aktiivinen suomalaisuusmies J. V. Snellman, jonka uudistusvaatimukset ulottuivat kaikkialle kulttuurista talouteen. Kanavan rakentaminen oli valtava taloudellinen ponnistus - maan siihen astisista rakennushankkeista kallein ja suuritöisin - mutta sen vaikutukset olivat niin ikään suuret.

Suomalaisilta sahoilta puut kuljetettiin myyntiin vesiteitä pitkin lauttoina, eikä maanteitä juuri käytetty. Saimaan kanava rakennettiin Itä-Suomen väyläksi yhdistämään laajan järviolueen mereen, koska kasvava teollisuus tarvitsi parempikuntoisia kulkureittejä raaka-aineille ja myyntiin meneville tuotteille. Saimaan kanava nopeutti merkittävästi puiden kuljetusta sahoilta merenrantasatamiin ja siitä ulkomaille saakka.

Kustaa Heikkilän värilitografia Etelä-Pohjanmaalta (1904). Kuva: Museovirasto.

Rautateiden rakentaminen muutti suomalaista maalaismaisemaa, kun uudet ratakiskot halkoivat vanhoja peltoaukeita ja metsämaita. Kustaa Heikkilän maisemamaalauksessa teollistumisen ja kehityksen symboliksi muodostunut höyryveturi kiittää halki eteläpohjalaista perinteistä viljelysmaisemaa, jossa kypsynyt vilja on leikattu ja koottu lyhteiksi. Tavan mukaan lyhteet on vielä kasattu kuvankaltaisiksi kuhilaiksi, joissa vilja tuleentuu ja kuivuu puintia varten. Kuvassa ajan moderni tekniikka höyrypilvineen kohtaa perinteisen peltoviljelyn.

Rautatieverkosto kasvoi 1900-luvulla etelästä itäiseen ja pohjoiseen Suomeen ja kun asutus alkoi keskittyä juna-asemien läheisyyteen, syntyi Suomeen useita uusia kaupunkeja. Kun raaka-aineiden kuljettamisesta tuli aiempaa tehokkaampaa ja edullisempää, laskivat tuotteiden hinnat ja yhä useammalla oli varaa ostaa kotiinsa teollisuustuotteita. Rautateiden rakentaminen ja kanavien avaaminen teki myös matkanteosta nopeampaa ja halvempaa kuin aiemmin. Aluksi rautatieverkko hyödytti teollisuutta ja helpotti kaupantekoa, mutta vähitellen myös tavallinen kansa alkoi liikkua junalla.

Oppimistehtäviä:

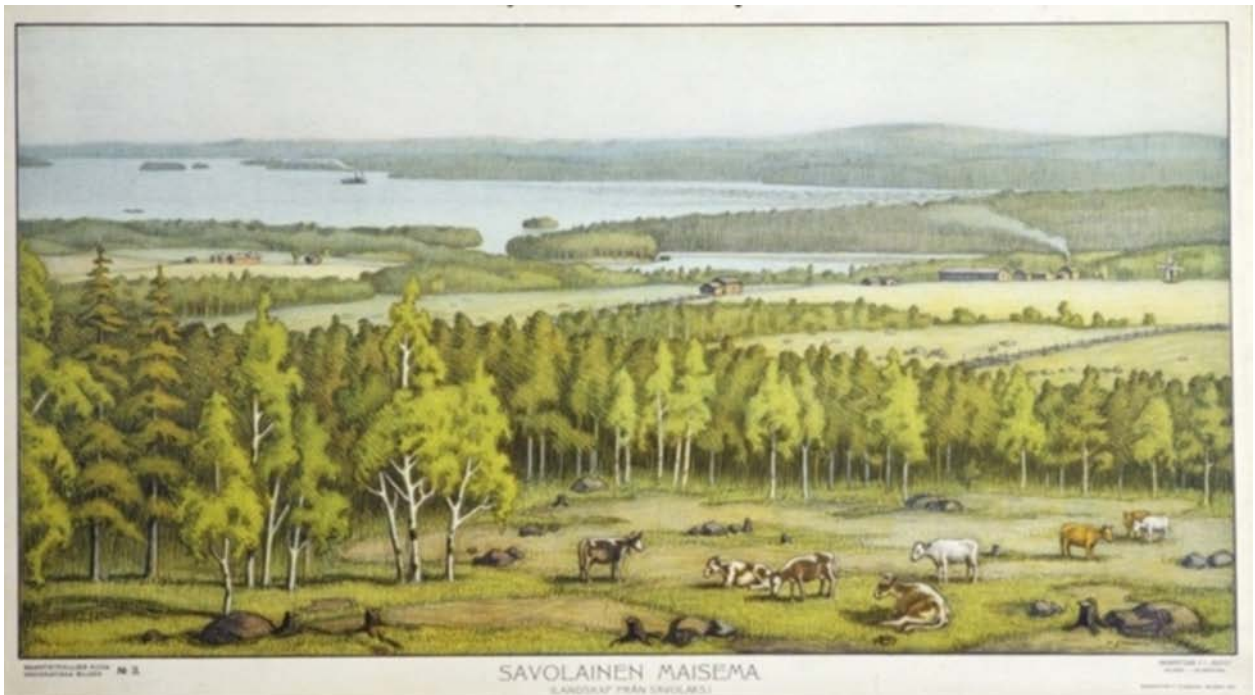
1. A. Miksi rautatiet ja kanavat olivat tärkeitä teollisuudelle?
B. Entä tavallisille ihmisille?
2. Miten selittäisit kuvataulun avulla rautatien toiminnan 1900-luvun alun oppilaalle, joka ei koskaan ollut nähnyt sellaista itse?
3. A. Selvitä Suomen ensimmäiset rautatiereitit.
B. Miten niiden sijainti valittiin?
4. Etsi tietoa Saimaan kanavasta.
A. Kuinka pitkä kanava on?
B. Montako sulkua kanavassa on? Miten Suomi käyttää nykyään kanavaa?
5. Teollistuminen ja samalla liikenteen määrän kasvu jatkuu edelleen. Mitä haittaa liikenteen kasvusta on?
6. Höyryveturit ja höyrylaivat mullistivat aikanaan matkustamisen, josta tuli nopeampaa ja halvempaa kuin koskaan aiemmin. Suunnittele tulevaisuuden kulkuneuvo.

KANSALLISROMANTIikka JA SUOMALAINEN MAISEMA

1800-lukua on tavattu kutsua kansallisen heräämisen vuosisadaksi. Kansallisuusaate eli nationalismi sai suomalaisetkin oivaltamaan oman maansa erityislaatuisuuden. Etenkin Euroopassa opiskelleet nuoret yliopistomiehet innostuivat kansallisuusaatteen ja levittivät sitä kotimaassaan. Suomalaisuusmiehistä muistetaan parhaiten kansallisrunoilija J.L. Runeberg ja Kalevalan koonnut Elias Lönnrot.

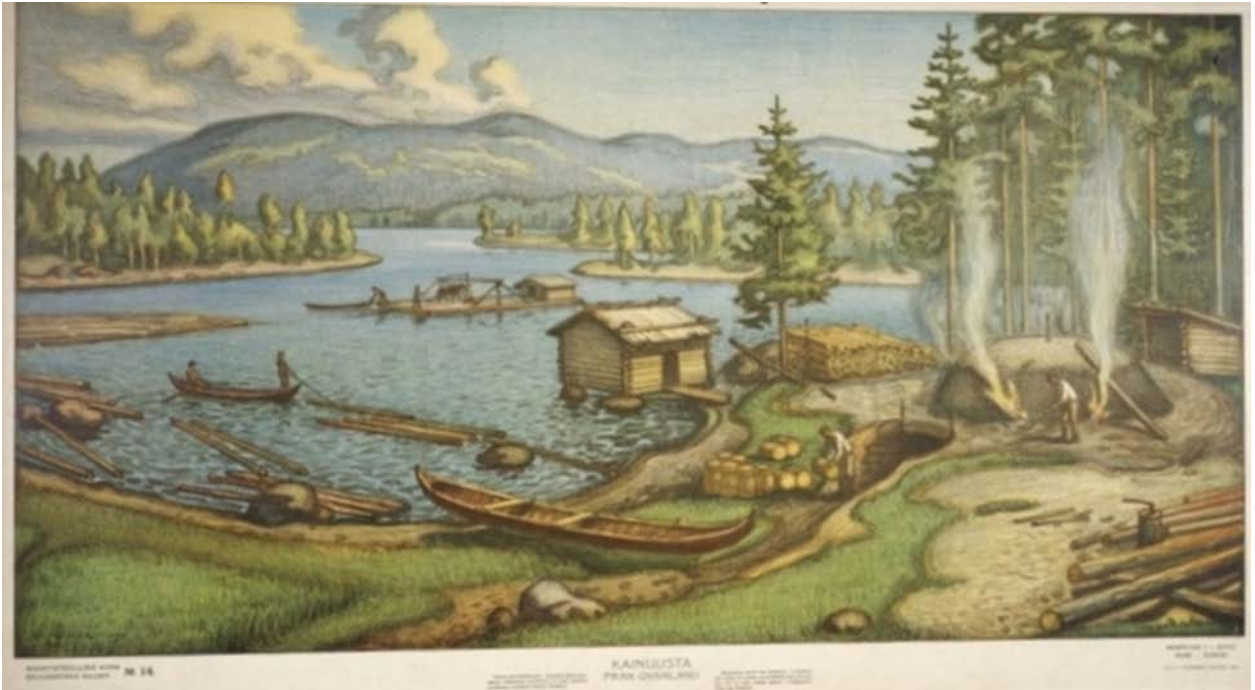
1800-luvun lopulla Suomessa koettiin tärkeäksi korostaa suomalaisuutta, johon sisällytettiin erilaisia yleisiä luonteenpiirteitä. Taiteessa innostuttiin Kalevalan luomasta kuvasta suomalaisten myyttisestä menneisyydestä ja suomalaisista sankaritarinoista. Vanhat kirkot ja linnat, maisemat ja käsityöt, sekä erityisesti Lönnrotin Karjalasta keräämä kansanrunous innoittivat kulttuuriväkeä säveltäjistä kuvanveistäjiin ja kirjailijoista taidemaalareihin.

Moni suomalainen taiteilija opiskeli vuosisadan vaihteessa Euroopan arvostetuissa taideakatemoissa, mutta löysi aiheensa ja innoituksensa koto-Suomesta. Esimerkiksi Akseli Gallén-Kallelan Kalevala-aiheiset teokset ja Pekka Halosen lumisia mäntyjä kuvaavat maalaukset saivat arvostusta myös ulkomailla. Suomalaiset taiteilijat kuvasivat järvimaisemia, kuohuvia koskia ja merenrantaa sekä hehkuvia mäntymetsiä, pyhiä pihlajia ja sitkeitä katajia. Suomalaisen maiseman tyyppiesimerkiksi muodostui ylhäältä päin kuvattu, järvien ja metsien pilkkoma leveä horisontti, jollaisia monet taiteilijat matkustivat maalaamaan itäisen Suomen harjuille. Eri vuodenaikoina maalatuista Koli-maisemista on tullut monien suomalaisten rakastamaa taidetta.

Vihtori Ylisen Savolainen maisema (1915). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Vihtori Ylisen savolainen maisema edustaa perinteistä maaseutumaisemaa. Kaukana horisontissa maasto aaltoilee ja metsät ulottuvat silmänkantamattomiin siten, että vihreyden rikkoo ainoastaan toinen suomalainen elementti – järvi. Perinnemaisemaan kuuluvat myös koivikon reunalla laiduntavat lehmät ja kaskiviljelmille levittäytyvät pellot. Kaskeamalla eli metsiä polttamalla maaperä saatiin ravinteikkaana viljelyskäyttöön, mutta ongelmaksi muodostui metsien kuluminen, kun köyhtyneen pellon tilalle piti raivata aina vain lisää metsää. Suomalaisessa kulttuurimaisemassa näkyi nyt ihmisen kädenjälki.

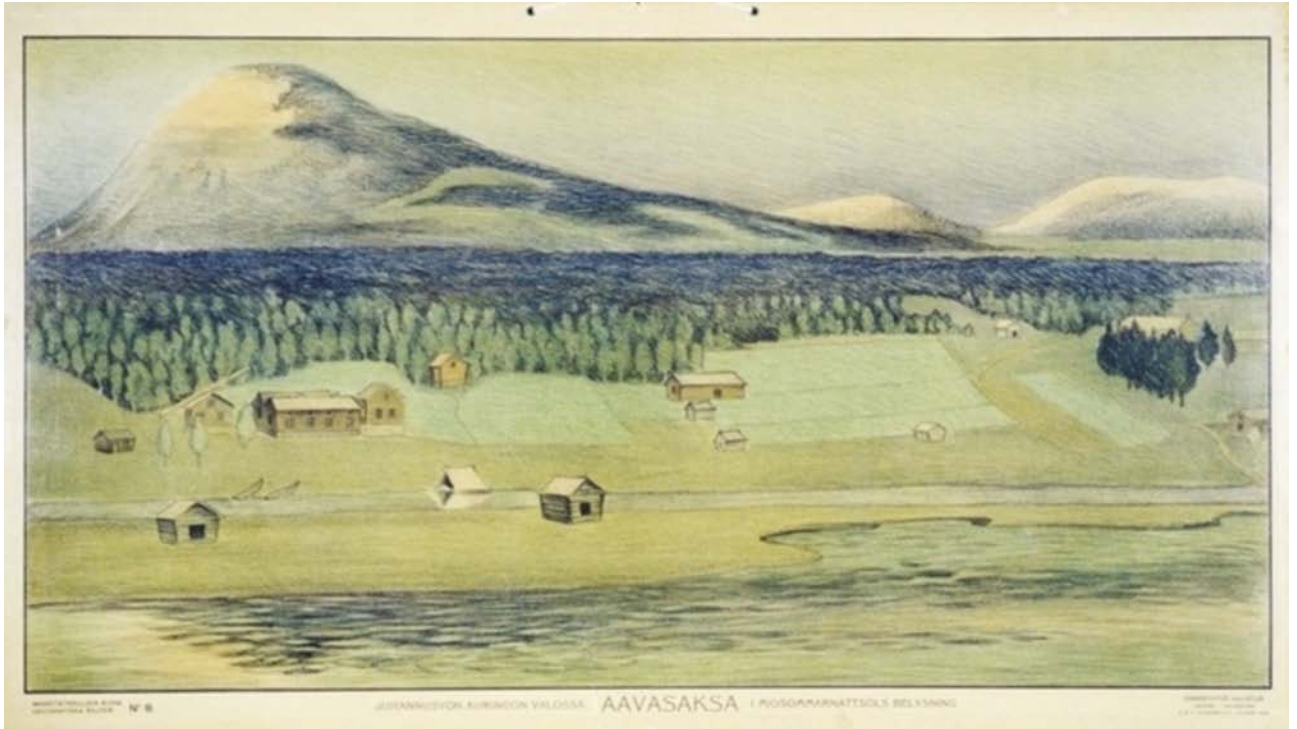
Vihtori Ylisen värilitografia Kainuulaisesta maisemasta (1911). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Vihtori Ylisen piirtämän kuvan etualalla nähdään tervanpolttoa, joka oli ollut suomalaisille tärkeä elinkeino jo 1600-luvulla. Pyöreissä tervahaudoissa poltettu terva oli suosittu ja haluttu vientituote, jota laivastot tarvitsivat puulaivojen ja köysien kunnossapitoon. Teollistumisen ja metallista rakennettujen höyrylaivojen rakentamisen myötä tervan tarve kuitenkin laski ja 1900-luvun alussa tervanpoltto oli jo hiipuva elinkeino. Kuvan taka-alalle Ylinen on taiteillut kauniin kainuulaisen sinertävän vaaran, kirkkaan sinisen taivaan ja hohtavat kumpupilvet. Vesistö oli tärkeä kuljetusreitti puille ja poltetulle tervalle. Sinisenä välkkyvä vesi ja havupuut lähellä ja kaukana ovat suomalaisen maisemamaalauksen peruselementtejä.

Eero Järnefeltin Koli-maisema Rautatieaseman vanhassa asemahallissa kohtaa uudenlaisen yleisön, kun pikaruokalan asiakkaat ovat vuodesta 2014 lähtien voineet jonottaessaan ihaila maalausta. Kaikki eivät kuitenkaan olleet vakuuttuneita siitä, että pikaruokala sopii vuokralaiseksi suomalaiseen arvorakennukseen.

Kuva: Outi Talvitie.

Vihtori Ylisen kuvaama Aavasaksa juhannusyön auringossa (1920). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Lappi ja Aavasaksa oli suomalainen erikoisuus: Torniojoen varrella, tunturin läheisyydessä saattoi kesäisin ihailia juhannusyön aurinkoa. Suomalainen valo ja yötön yö kiehtoi matkailijoita ja houkutteli turisteja Lappiin jo vuosisatoja sitten. Vihtori Ylinen on maalauksessaan kuvannut Aavasaksan juuri keskikesän valoisana yönä, ja painokuvina maisema levisi myös niiden suomalaisten koululaisten ihailtaviksi, jotka eivät itse päässeet Lappiin sitä todistamaan.

Maamme-kirjassa Topelius kuvailee Aavasaksaa seuraavasti:

"Ja silloin nähdään auringon majesteellisen pyörän laskevan verkalleen kohden taivaanrantaan suoraan pohjoisessa. Siitä se ei enää vaivu alemmaksi; se näyttää pysähtyneen ja lepävän pitkästä matkastaan. Se on veripunainen, osan kirkkauttansa kadottanut ja näyttää olevan sammumaisillaan. Vuorella ja metsissä on hiljaista. Luonto on äänetön hartaudesta. Rusottava hohde punaa vuoret ja laaksot, puiden latvat ja joen välkyvän juovan. Sitten tuo suuri punainen pyörä alkaa taas vierä äteinpäin pitkin taivaanrantaan. Raskaasti, hitaasti ja juhlallisesti se kohoaa punertavalta taivaanrannalta, joka yhtäkkiä näyttää olevan kuin säkeniä täynnä."

Oppimistehtäviä:

1. Katso kuvatauluja. Voisivatko ne olla nyky-Suomesta maalattuja? Perustele vastauksesi lyhyesti.
2. Kansallis- ja perinnemaisemia on ihailtu paitsi katsomalla, myös kuulo- ja hajuaistin avulla. Kuvittele astuvasi mukaan ylläoleviin maisemiin, ja pohdi millaisia ääniä kuulet. Entä millaisia tuoksua voit ympäristössä aistia?
3. Suomen viralliset kansallissymbolit ovat siniristilippu ja leijonavaakuna. Suomella on myös epävirallisia tunnuksia, kuten kansallispuu, kansalliskukka ja kansalliseläin. Mitkä ne ovat?
4. Lue Topeliuksen tunnelmoiva kuvaus Aavasaksasta. Valitse omasta lähiympäristöstäsi maisema, jota pidät erityisen kauniina. Kirjoita siitä lyhyt kuvaus Topeliuksen tyyliin.
5. Katso kuvatauluja ja suunnittele niiden perusteella 1900-luvun alun matkailuesite, jonka tarkoituksena on houkutella turisteja Suomeen. Mitä kaunista ja eksoottista matkailijat voisivat Suomessa kokea?
6. Kirjoita Suomen luontoa kuvaava räppi.

KASVAVA HELSINKI JA UUSI ARKKITEHTUURI

Vihtori Ylisen värilitografia Helsingistä. Vasemmalla Suomen Pankki, Valtionarkisto ja kuvan oikeassa reunassa Säätytalo (1916). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

1900-luvulle tultaessa Helsinki kasvoi nopeasti. 1870-luvulta saakka kaupungin väkilukua kasvatti teollistuminen, elinkeinojen harjoittamisen vapautuminen ja kaupungista parempaa tulevaisuutta etsivät ihmiset. Keskusta kasvoi ja sen ympärille suunniteltiin uusia kaupunginosia työläisille ja virkamiehille. Keskustan puutalot korvattiin komeilla kivirakennuksilla. Suomessa rakennettiin aktiivisemmin kuin koskaan aiemmin, mutta muutos koski lähinnä Helsinkiä, josta haluttiin tehdä moderni eurooppalainen kaupunki. Pääkaupunki kaipasi myös uusia julkisia tiloja, joista Vihtori Ylisen kuvataulussa näkyvät Suomen pankki, Valtionarkisto ja Säätytalo.

Suomen pankki sai oman, Ludwig Bohnstedtin suunnitteleman rakennuksensa 1883, mikä oli merkittävä askel suomalaisen valtiontalouden itsenäistymisessä. Suomen ensimmäisessä arkkitehtuurikilpailussa voittajaksi valittiin rakennus, jossa käytettiin manner-Euroopasta tuttuja, historiallisia muotoja, mutta huomioitiin uuden ajan vaatimukset pankkirakennuksen paloturvallisuudesta. 1900-luvun toisella vuosikymmenellä julkisivun ikkunoihin lisättiin Juhon Rissanen komeat suomalaista työtä kuvaavat lasimaalaukset Elonkorjuu, Tukinuitto ja Silakkamarkkinat. Teoksia pääsee ihailemaan Suomen pankin virtuaalisella taidekierroksella.

Säätyvaltiopäivät kokoontuivat uudelleen pitkän tauon jälkeen 1863, minkä vuoksi papistolle, porvaristolle ja talonpojille alettiin suunnitella omaa kokoontumispaikkaa aatelisten Ritarihuoneen rinnalle. Gustaf Nyströmin suunnittelema uusrenessanssityylinen Säätytalo nousi Suomen pankkia vastapäätä olevalle tontille 1890. Päätökolmioon Emil Wikström suunnitteli suomelle autonomian myöntäneen keisari Aleksanteri I:n hallitseman veistoskokonaisuuden, jonka tarkoituksena oli korostaa Suomen omaa lainsäädäntöä ja oikeuksia.

Valokuva Vihtori Ylisen koulun kuvatauluun piirtämästä näkymästä vuodelta 2010. Kuva: Liisa Piironen.

1800-luvun kansallinen herääminen, nationalismi ja kansallisromantiikka näkyi myös arkkitehtuurissa, jossa rakennuksiin haettiin innoitusta Suomen historiasta, luonnosta ja Kalevalasta. 1900 Pariisin maailmannäyttelyssä esiteltiin arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen suunnittelema Suomen oma paviljonki, jonka tarkoituksena oli esitellä maan erityislaatuisuutta erotuksena Venäjästä. Luonto- ja historia-aihein koristeltu paviljonki sai paljon kansainvälistä huomiota ja arvostusta. Tämän jälkeen Helsinkiin nousi useita kansallisromantiikasta innoituksensa saaneita arvorakennuksia, kuten saman arkkitehtitoimiston suunnittelema Kansallismuseo. Museorakennuksessa voidaan nähdä yhtä aikaa suomalaista keskiaikaista kirkkoa ja linnaa, Suomen luontoa kuvaavia veistoksia ja Kalevala-aiheiset kattofreskot.

Arkkitehtitoimisto Gesellius-Lindgren-Saarisen Suunnittelema Suomen paviljonki vuoden 1900 Maailmannäyttelyyn. Kuva: Wikimedia commons.

Kansallismuseo iltavalaistuksessa. Kuva: Outi Talvitie.

1900-luvun alussa kansakoulun maantieteen oppikirjassa kirjoitettiin Helsingistä näin:

“Helsinki, maan ja läänin pääkaupunki, on Suomenmaan väkirikkain ja kaunein kaupunki. Siinä on kenraalikuvernöörin asunto, keisarillinen senaatti ja keskusvirastot. Valtiopäivät kokoontuvat myöskin täällä. Helsingissä on Aleksanterin yliopisto, useampia oppilaitoksia sekä monta seuraa tieteitä ja taiteita varten.

Täällä on kallisarvoisia taidekokoelmia ja kirjastoja. Helsingissä painetaan enemmän kuin puolet koko maassa ilmestyvistä sanomalehdistä ja kirjoista.

Kaupunki on kauniilla paikalla ja komeasti rakennettu. Muhkein katu on Esplanaadikatu, jonka puistikossa on Runebergin kuvapatsas. Laivaliikettä varten on kaupungissa neljä satamaa ja satamarautatie sekä Sörnäsän lastauspaikka. Tuontitavarain suhteen on sen kauppa suurin maassamme. Tehtaita löytyy useampia, joista mainittakoon 3 konepajaa, sokeri, posliini- ja useampia tupakkatehtaita. Asukkaita on 95,000. Ulkopuolella kaupunkia on Kaivopuiston kylpylaitos sekä Töölön ja Kaisaniemen ihanat puistot.”

Oppimistehtäviä:

1. Mikä kuvataulussa kertoo, että ollaan 1900-luvun alun modernissa kaupungissa?
2. Kuvittele, että olet 1900-luvun alun kansakoululainen maaseudulta. Olet päässyt käymään Helsingissä ensimmäistä kertaa elämässäsi. Kirjoita päiväkirjateksti, jossa kuvailet, miltä matka on tuntunut. Kiinnitä huomiota siihen, mikä kaikki kaupungissa on maalaiselle uutta.
3. Vertaa Vihtori Ylisen maalaamaa kuvataulua ja 2000-luvulla otettua valokuvaa. Mikä katunäkymässä on muuttunut?
4. Lue maantiedon oppikirjan kuvaus Helsingistä 1900-luvun alusta.
 - A. Millaiseen sävyyn se on kirjoitettu?
 - B. Miten kuvailisit Suomen pääkaupunkia nyt? Mikä tekee Helsingistä erilaisen muihin kaupunkeihin verrattuna?
5. Kuvittele, että sinut on valittu suunnittelemaan seuraavaan maailmannäyttelyyn Suomen paviljonki, jonka tulisi ilmentää suomalaisuutta mahdollisimman hyvin. Mistä materiaaleista rakennus olisi tehty? Miten rakennus koristeltaisiin? Piirrä ehdotuksesi.

VUOSISADAN ALUN ARKI

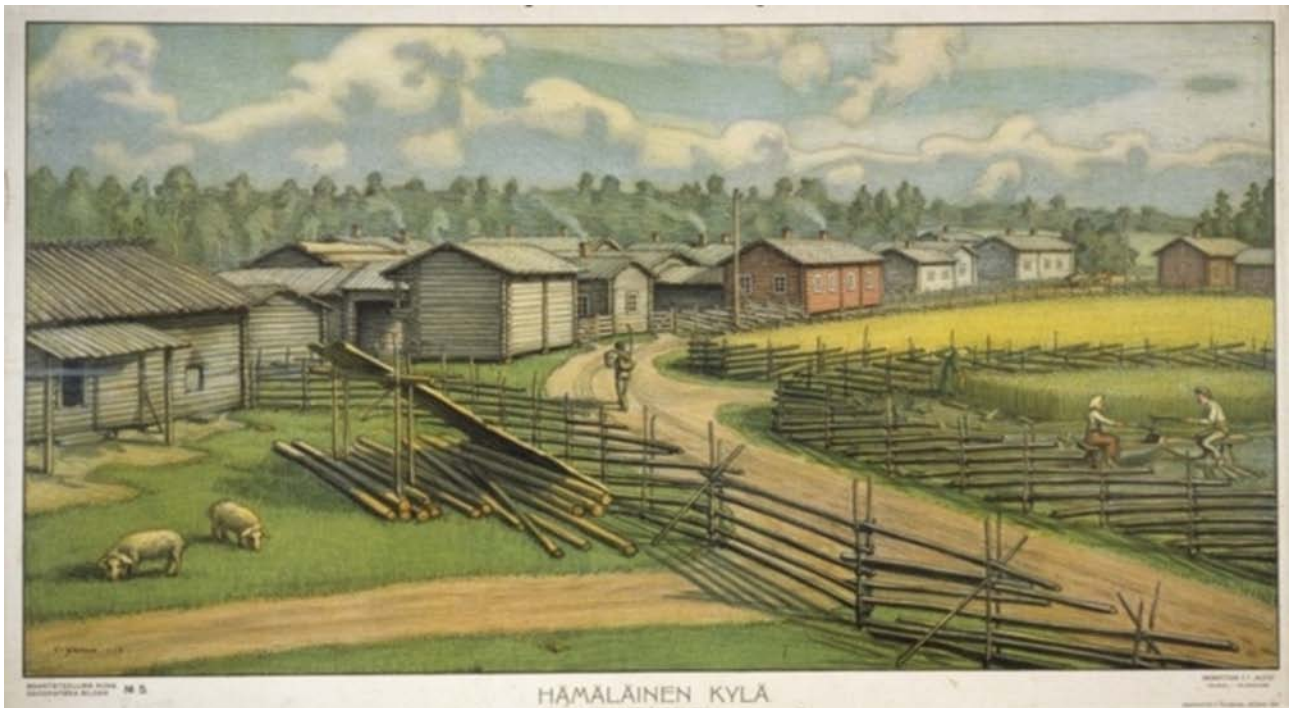
Vihtori Ylisen maalaismaisema Nousiaisista. (1920). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Vihtori Ylisen maisemamaalaus kuvaa elämää tavallisessa lounaissaomalaisessa kylässä. Kuvan etualalla pariskunta on kuljettamassa viljatynnyreitä hevosrattailla ja aidan takana viljapellolla näkyy naisia kokoamassa kypsyyttä satoa lyhteiksi. Tavallisen kansan arki ja asuminen 1900-luvun alussa oli vaatimatonta. Moni talonpoika omisti vähän maata ja peltoa, sekä muutaman karjaeläimen. Moni eli omavaraistaloudessa ja koko perheen elanto saattoi olla riippuvainen sadon onnistumisesta. Teollistuminen toi rahaa myös maaseudulle, mutta moni nuori lähti etsimään elantoa kaupungeista, tehtaista ja jopa ulkomailta. Teollistumisen aikaansaama muuttoliike kaupunkiin oli kuitenkin hidasta ja 1950-luvulle suuri osa suomalaisista eli maaseudulla ja työskenteli maanviljelyksen parissa.

Kuvan – ja kylän – keskellä on kirkko, joka hallitsi maisemaa ja rytmitti ihmisten elämää. Kuvan vasemmassa laidassa erottuu Nousiaisten punainen pappila. Papistoon kuului koulutettua väkeä, jonka asuttamat pappilat saattoivat olla varsin komeita tiloja ja tärkeitä kokoontumispaikkoja kyläläisille. Sunnuntait olivat vapaapäiviä, joiden aikana työntekoa ei katsottu hyvällä. Jumalanpalvelukseen osallistuminen oli jokaisen velvollisuus ja ehtoollisella käynti sekä lukutaito olivat vanhastaan edellytyksiä avioliiton solmimiselle. Ennen kansakoulun perustamista lukutaidon opettaminen ja osaamisen testaaminen kuului pappien tehtäviin. Kirkko oli paitsi jumalanpalveluksen paikka, myös tilaisuus tavata ystäviä ja sukulaisia, ja kuulla uutisia ja kylän juoruja. Papit opettivat saarnastuolistaan kansalle paitsi teologiaa, myös käytännön viljelytaitoja. Kirkkoa pidettiin tärkeänä, sillä sen tehtäviin kuului pitkään köyhäinhoito ja kansan kouluttaminen.

Topelius kuvaa Maamme-kirjassaan kirkon merkitystä suomalaisille seuraavaan tapaan:

“Mitä kristillinen kirkkomme tällä pitkällä ajalla onkaan vaikuttanut maamme menestykseksi ja sielujen rauhaksi! Kuinka monta tuhatta se onkaan lohduttanut katkerimmassa hädässä, ja parempina päivinä johdattanut heidän tiensä totuuden tuntoon ja kaikkeen hyvään! Ja kuinka usein onkaan Suomen pappikin ollut osallisena kansan kurjuudessa, taittanut leipäänsä nälkäiselle ja ruumiillisissa ja hengellisissä asioissa ollut hyvänä neuvonantajana, sivistyksen ja kaiken hyödyllisen edistyksen edusmiehenä oppimattoman kansan keskellä, lähempänä heitä kuin kukaan muu!”

Vihtori Ylisen Hämäläinen kylä (1915). Kuva: Museovirasto ja Vihtori Ylisen perikunta.

Maaseudulla ihmisten liikkuvuus oli vähäistä ja tavallista oli, että suku asui samaa tilaa vuosikymmeniä, jopa vuosisatoja. Saman katon alle mahtui kerralla monta sukupolvea. Kuvassa näkyy tyypillinen hämäläinen kylänraitti. Asuinrakennusten lisäksi pihapiiriin kuului aittoja palvelusväelle, navetta tai karjasuoja, sauna sekä riisiä ja varastoja ruokatarvikkeille. Rakennukset muodostivat suljetun pihan, jotta petoeläimistä ei olisi vaaraa karjalle.

Kuvan oikeaan laitaan on kuvattu kyläläisiä pellavapellolla työssään. Pellavan viljely ja käsittely oli monivaiheinen prosessi, jossa pellavansiemenet erotettiin riipimällä ja säilöttiin seuraavan vuoden viljelyä varten. Pellavia liotettiin, kuivattiin, loukutettiin ja häkilöitiin, ennen kuin siitä voitiin kehrätä lankaa ja sitten kutoa kangasta. Pellava oli tärkeä raaka-aine, sillä siitä kudotusta kankaasta valmistettiin vaatteet itse. Ennen teollista tuotantoa vaatteiden valmistus oli vaivalloista ja kallista. Siksi tavallisen suomalaisen vaatekaappiin ei kuulunut montaakaan vaatekerta tai kenkäparia.

Zacharias Topeliuksen kirjoittama Maamme-kirja kuvaa ahkeria, sisukkaita ja esivallalle kuuluisia suomalaisia 1800-luvun lopulla. Topeliuksen kirjaa käytettiin pitkään kouluissa oppikirjana, ja sen avulla suomalaislapsia oli tarkoitus opettaa sellaisiksi ihmisiksi, joita heidän kuvattiin kirjassa olevankin – isänmaallisiksi ja vaatimattomiksi.

“Sen leiman, jonka Jumala on Suomen kansaan painanut, saatamme parhaiten erottaa, jos tarkastelemme tämän kansan menneitä elämänvaiheita. Se on aina näihin päiviin asti tallettanut muiston esi-isiensä pakanallisesta uskosta, mutta Jumalan sanan saatuaan, se on aina pitänyt sen kalleimpana aarteenaan. Se on siis sellainen kansa, jolla on syvä ja totinen jumalanpelko. Se on yhtämittaa tuhat vuotta ponnistellut tämän maan raivaamiseksi ja viljelemiseksi: - se on siis uuttera ja kestävä kansa. Se on muokannut täällä kovaa maaperää ja ankarassa pohjoisessa ilmanalassa: - se on siis karaistunut ja voimakas kansa. Suuret onnettomuudet ja hävitykset ovat kohdanneet tätä kansaa ehkä enemmän kuin monia muita; sen on ollut sein pako taistella katkeraa puutetta vastaan, se on ollut sorrettuna, sen on täytynyt paeta poltetuista taloistaan synkkiin sydänmaihiin ja kuitenkin se on elänyt, toivonut ja jälleen noussut: - se on siis kärsivällinen, uhrautuvainen ja elinvoimainen kansa.”

Oppimistehtäviä:

1. Kuinka maaseudulla hankittiin elanto 1800-luvun lopulla?
2. Miksi Topelius piti kirkon ja papiston merkitystä Suomelle suurena?
3. Miten maaseutumaisema on muuttunut sadassa vuodessa?
4. Miltä maaseutu näyttää 100 vuoden kuluttua? Piirrä kuva ja pohdi samalla, keitä maaseudulla silloin asuu? Mitä he tekevät työkseen?
5. Millaisena Topelius kuvaa Maamme-kirjassa Suomen kansaa?
6. Koulujen kuvataulujen ja Topeliuksen Maamme-kirjan tarkoitus oli osoittaa suomalaisille, kuinka hienossa maassa he asuivatkaan. Listaa viisi asiaa, jotka sinusta ovat Suomessa erityisen hyvin ja joista suomalaiset voivat olla ylpeitä.

LÄHTEET

- Genetz, Arvid Th. (1900) Maantieteen oppikirja kansakouluja varten. Porvoo: WSOY.
- Grotenfelt, Gösta (1913) Pellavan viljelemisestä ja valmistamisesta. Lyhykäisiä ohjeita. Porvoo: WSOY.
- Heikkilä, Tapio (2000) Suomalainen kulttuurimaisema. Helsinki: Tammi.
- Helsingin kaupungin Virtuaali-Helsinki -portaali.
http://www.virtualhelsinki.net/info/about/city_03.html.
- Jyväskylän museon opetustaulukokoelma. https://prezi.com/hiub4_ydizsz/kuvataulut-ja-opetusvalineet/
- Kenttälä, Marjukka; Koskela, Lasse, Pyhäniemi, Saija & Seppä, Tuomas (2013) Monikulttuurisen maamme kirja. Suomen kielen ja kulttuurin lukukirja. Tallinna: Gaudeamus.
- Kervanto Nevanlinna, Anja & Kolbe, Laura (toim.) (2003) Suomen kulttuurihistoria. Osa 3. Oma maa ja maailma. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Moorhouse, Jonathan; Carapetian, Michael & Ahtola-Moorhouse, Leena (1987) Helsingin jugendarkkitehtuuri 1895-1915. Helsinki: Otava.
- Museovirasto. Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY. Forssan teollisuusyhdyiskunta. http://www.rky.fi/read/asp/r_kohde_det.aspx?KOHDE_ID=1881.
- Rosberg, J. E. et. al (1919-1924), Suomenmaa. Osat 1-6. Helsinki: Tietosanakirjaosakeyhtiö.
- Sarajas-Korte, Salme et. al (1989) Ars Suomen taide 4. Keuruu: Otava.
- Savikko, Sari (2008) Muistojen koulutaulut. Helsinki: Tammi.
- Suomen pankin virtuaalikerrokset.
http://www.suomenpankki.fi/fi/julkaisut/muut_julkaisut/Documents/eDocke2/Paarakennus_A5L.pdf.
- Topelius, Zacharias (1876) Maamme kirja.
- Topelius, Zacharias (1845) Maakuntien Suomi. Ensimmäinen osa. Toim. Linnilä, Kai (1998) Keuruu: Otava.
- Valtioneuvoston kanslian internet-sivut. <http://vnk.fi/ministerio/saatytaalo>.
- Von Bonsdorff, Bengt et. al (1998) Suomen taiteen historia. Keskiajalta nykyaikaan. Helsinki: Schildts.

Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seura ry
Hallituskatu 2 B 2.krs, 00170 Helsinki
Tel +358 40 128 0818
info@kulttuuriperintokasvatus.fi